

Tarih Dergisi

Turkish Journal of History

Araştırma Makalesi | Research Article

Açık Erişim | Open Access

Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Taşra'da Milli Bankacılık Faaliyetleri

National Banking Activities in the Provinces in the First Years of the Republic

Ayşegül Can¹

¹ Aksaray Üniversitesi, Ortaköy MYO, Aksaray, Türkiye.

Öz

Erken Cumhuriyet döneminin ekonomi politikası, Osmanlı'dan devralınan kurumsal mirasın etkisiyle ve savaşların yarattığı siyasi, toplumsal ve ekonomik dönüşümler doğrultusunda şekillendi. Bu sırada taşrada kurulan milli bankalar, yalnızca finansal hizmet sunmakla kalmadı aynı zamanda yerel kalkınmayı destekleyerek iktisadi bağımsızlık hedefine katkı sağladı. Çalışma, taşra ölçeğinde teşekkül eden milli bankacılık faaliyetlerinin Cumhuriyet'in ekonomik bağımsızlığının inşasındaki rolünü tarihsel bağlam içinde inceleyerek, merkez-taşra ilişkileri ve milli iktisat uygulamalarının kurumsal düzlemdeki yansımalarını ortaya koymayı hedefledi. Türkiye tarih yazımında sınırlı ölçüde ele alınmış olan bu konu, özellikle taşra sermayesinin ulusal ekonomik inşaa sürecine nasıl dâhil edildiğini arşiv temelli nitel araştırma yöntemiyle inceledi.

Abstract

The economic policy of the early Republican period was shaped by the institutional legacy inherited from the Ottoman Empire and the political, social and economic transformations caused by the consecutive wars. Meanwhile, national banks established in the provinces not only provided financial services but also contributed to the goal of economic independence by supporting local development. This study aims to examine the role of provincial national banking activities in the construction of the Republic's economic independence within the proper historical context, and to reveal the reflections of central-provincial relations and national economy practices on the institutional level. This subject, which has been dealt with to a limited extent in Turkish historiography, was analyzed through archive-based qualitative research methodology, especially how provincial capital was included in the process of national economic construction.

Anahtar Kelimeler

Cumhuriyet • Milli Banka • İktisat • Taşra

Keywords

Republic • National Bank • Economy • Provincial Society

“ Atıf | Citation: Can, Ayşegül. "Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Taşra'da Milli Bankacılık Faaliyetleri." *Tarih Dergisi-Turkish Journal of History* 87 (2025): 171-189. <https://doi.org/10.26650/iutd.1689126>

© This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

© 2025. Can, A.

✉ Sorumlu Yazar | Corresponding author: Ayşegül Can aysegulesilcan@gmail.com

Extended Summary

The national banking activities established in the provinces in the early years of the Republic were a continuation of the national economic understanding shaped during the Ottoman period. By maintaining the structure of a joint stock company in the form of the Turkish Joint Stock Company, these banks aimed to encourage local production and capital accumulation, while at the same time reducing foreign dominance in the economy. Mostly named after the cities in which they were established, these banks operated on a small scale to meet the credit needs of local merchants, notables, and farmers. However, some of them branched out over time and became effective on a regional scale, contributing to economic development across the country.

National banks not only provided financial services but also undertook tasks such as strengthening infrastructure, revitalizing agriculture, and supporting local economies. In this respect, they contributed to the reconstruction process of the newly established Republic and provided significant support to the struggle for economic independence. For example, Konya People's Bank, which was transformed from the Konya Ottoman Electricity Joint Stock Company in 1924, contributed to the development of the city by taking part in infrastructure projects such as electricity generation and tram installations. Such examples show that national banks played important roles in economic and social transformation.

The devastating effects of the First World War and the lack of resources following the National Struggle forced the Republican administration to undertake public works investments without relying on foreign debt. Under these circumstances, national banks in the provinces made significant contributions to the mobilization of local resources needed by the state.

While determining the historical framework of the research, the concept of "provinces" was considered within the context of the period, and the new capital Ankara and the old center Istanbul were excluded. In the period between 1923 and 1929, banks established in the provinces and shaped in line with national economic policies are analyzed. While the number of national and foreign banks in Turkey was equal in this period (18 each), by 1929 the number of domestic banks had risen to 43, while the number of foreign banks had declined to 16. This development is an indication of Turkey's policy of economic independence and the success of province-based national banking.

As a result of the literature review, the establishment processes of national banks were classified into three main categories: those inherited from the Ottoman Empire, those established between the Armistice of Mondros and the National Struggle, and new banks encouraged by the Republican administration. Examples such as Eskişehir Farmers' Bank and Kayseri Rural Economy Bank were established in the Ottoman period to support agriculture and continued to exist with similar activities in the Republican period. Some banks, such as Adapazarı Turkish Commercial Bank and Akşehir Bank, opened multiple branches and became long-lasting structures.

The main sources of the research are Ottoman and Republican archival documents in the State Archives of the Republic of Turkey, press organs of the period, and copyrighted works. The data were analyzed through document analysis, one of the qualitative research methods. This study aims to reveal the course of national banking activities that started in the Second Constitutional Monarchy in the provinces of the Republic and to provide a fresh perspective on the history of the national economy by mapping the establishment and activities of national banks in the provinces.

Established in various Anatolian cities in the 1920s, these local banks were intended to support economic development. As their names suggest, these institutions focused on meeting the financing needs of local productive groups such as tradesmen, farmers, and merchants. However, these initiatives faced serious bottlenecks due to the impact of the 1929 World Economic Depression. The depreciation of the Turkish *lira* triggered by the currency crisis and price drops in export goods led to the collapse of the credit system. These developments led to the bankruptcy of many enterprises and forced producers who could not pay their debts to sell their goods. This situation revealed the fragility of the bourgeois class in Turkey, which was still in the process of formation.

During this turbulent period, many local banks such as Karaman National Bank, Karaman Farmers' Bank, Aksaray People's Bank, Black Sea Bank, Kayseri National Economy Bank, and Kastamonu Bank ceased their operations in the early 1930s. With the adoption of statist policies in the same period, the state came to the fore as the main actor of capital accumulation. Thus, state banks established within the framework of the development model based on public investments gained a more centralized position, and local national banking initiatives lost momentum compared to previous years.

Nevertheless, the national banks that survived continued to support the national economy. One of the clear indicators of this functionality was the capital contributions to the establishment of the Central Bank of the Republic of Turkey. According to the records of the period, İzmir Tradesmen's Bank contributed 25,000 Turkish *Liras*, Adapazarı Turkish Commercial Bank and National Aydın Bank contributed 20,000 Turkish *Liras* each, Konya National Economic Bank and Akseki Trade Bank contributed 5,000 Turkish *Liras* each to the founding capital of the Central Bank.

Giriş

Küresel finans tarihi boyunca, finansal hizmetler ve kurumlar genellikle belirli ihtiyaçlara yanıt olarak ortaya çıktı. Yeni kurumların gelişimi ve yayılması ise çoğunlukla kurumsal boşlukların doldurulması ya da işlevini yitirmiş, ekonomik açıdan verimsiz hizmetlerin daha modern ve etkin çözümlerle ikame edilmesi şeklinde yorumlandı.¹ Bu dinamik, erken Cumhuriyet döneminde Türkiye'de görülen millî bankacılık girişimlerinde de etkili oldu. Millî bankacılık hareketleri, toplumsal ve siyasal dönüşümlerin yarattığı ekonomik boşluklara kurumsal bir karşılık olarak, küresel eğilimlerle paralel şekilde ortaya çıktı. Bu bağlamda, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu, yalnızca siyasal bir dönüşüm değil, aynı zamanda yıkıcı bir iktisadi mirasın devralınması anlamına gelmekteydi. 1914–1923 dönemi boyunca süren harp, seferberlik ve iç kargaşalar, başta İstanbul olmak üzere Osmanlı şehirlerinde yaşam koşullarını çökertti. Nitekim, döneme dair Amerikan diplomatik raporlarında da İstanbul'un, savaş sonrası yıllarda yaşam maliyeti açısından "dünyanın en pahalı şehirlerinden biri" olarak nitelendirildiği, temel tüketim maddelerinde %2000'leri aşan fiyat artışları yaşandığı ve nüfusun büyük bölümünün mutlak yoksulluk içinde yaşadığı vurgulanmaktadır. ABD Ulusal Arşivleri'nde yer alan bu gözlemler, Türkiye'nin Cumhuriyet'e geçiş sürecinin yalnızca iç dinamiklerle değil, aynı zamanda uluslararası düzlemde de derin bir iktisadi kriz olarak algılandığını ortaya koymaktadır.² 1924–1925 yıllarına ait ABD diplomatik yazışmaları, hem köylülerin hem de devlet kademesindeki memurların, İsmet Paşa'ya kadar uzanan şikâyetlerde, ihtiyaçları karşılayacak kapasitede bir Türk bankasının bulunmamasından yakındıklarını aktarmaktadır.³

Dolayısıyla Cumhuriyet yönetimi, kuruluş aşamasında derin bir iktisadi buhranın şekillendirdiği, istikrarsız ve kırılgan bir ekonomik yapı üzerinde yapılanmak durumunda kalmıştı. Özellikle iş gücü alanında büyük daralma yaşanmış, savaşın ve uzun yıllar süren istikrarsızlığın etkisiyle üretim kapasitesi düşmüştü.⁴ Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde ekonominin temelini oluşturan tarımsal üretimi canlandırma ve devlet gelirlerini artırma yönünde çeşitli çabalar gösterilmiş olsa da, bu girişimler istenilen başarıyı sağlayamadı.⁵ Tarım sektöründe çalışan nüfusta gözle görülür bir azalma oldu. Savaş yıllarında ve sonrasında Anadolu'daki Rum nüfusun ayrılması, tarımsal ve ticari faaliyetlerde ciddi boşluklar doğurdu. Buna ek olarak, Batı Anadolu'dan çekilen Yunan ordusunun yol açtığı fiziki yıkım ile olumsuz iklim koşulları, tarımsal üretimi daha da sekteye uğrattı. Ülke ekonomisinde söz sahibi olan Hristiyan burjuvazinin ayrılmasıyla doğan bu boşluk, kısa sürede yabancı sermaye tarafından dolduruldu.⁶ Tüm bu gelişmeler, Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki ekonomi politikalarının şekillenmesinde ve milli iktisat anlayışı doğrultusunda yeni kurumların oluşturulmasında belirleyici oldu. 1920'li yıllardan itibaren hem ticari girişimler hem de bankalar aracılığıyla kredilerin dağıtımına katılan yabancı sermaye, özellikle ihracata dönük tarımsal üretimin teşvik edilmesinde rol oynadı.⁷ Bu doğrultuda, yabancı bankaların faaliyetlerinin yaygınlaştığı ve yeni kurulan sanayi şirketlerine ortak olma noktasında Türk sermayedarına rakip haline geldikleri görüldü. Dolayısıyla yeni yönetimin öncelikli iktisadi hedeflerinden biri, Osmanlı döneminde Türk ekonomisi üzerinde denetim kurmuş olan bu yabancı bankaların etkisini kırmaktı. Ekonomideki likidite ihtiyacı, yeni bankaların

¹ Oscar Gelderblom et al., 'Exploring Modern Bank Penetration: Evidence from Early Twentieth-Century Netherlands', *The Economic History Review*, 76/3 (2023), s. 893, <https://doi.org/10.1111/ehr.13218>.

² "National Archives (United States), SC5111527082", 18 Ağustos 1915.

³ "National Archives (United States), SC5111548903", 1925 1924.

⁴ Çağlar Keyder, *Türkiye'de Devlet ve Sınıflar*, İletişim Yayınları, İstanbul 2014, s. 118.

⁵ Donald Quataert, "Dilemma of Development: The Agricultural Bank and Agricultural Reform In Ottoman Turkey 1888-1908", *International Journal of Middle East Studies*, 6/2, (1975), s. 210.

⁶ Keyder, a.g.e., s. 121.

⁷ Diğer taraftan Zafer Toprak ise yabancı sermayenin yeni rejime temkinli yaklaştığını belirtmekteydi. Ayrıntılı bilgi için bk. Zafer Toprak, "Cumhuriyet Türkiye'si ve Ulusal Bankacılığın Doğuşu", *Toplumsal Tarih*, 2000, s. 28.

kurulmasını ve mevcut bankaların şube sayılarının artmasını teşvik etti. Bu süreçte yürütülen “tasarruf-mevduat” kampanyası da bankaların kredi ve mevduat hacmini olumlu yönde etkileyerek milli bankacılık hamlesini güçlendirdi.⁸

Cumhuriyet'in ilanına giden süreçte ekonomi politikaları, ticari hayatın Türk girişimciler tarafından şekillendirilmesi hedefi doğrultusunda yapılandırıldı.⁹ Bu yapılandırma sürecinde hükümetin sistematik teşvikleri, ekonominin Türkleştirilmesi yönündeki çabaların kurumsal zemine oturtulmasında kritik rol oynadı.¹⁰ Bu kurumsal dönüşümün ilk önemli adımı, 1 Aralık 1922'de Ahmet Hamdi Başar önderliğinde kurulan ve milli iktisat prensiplerini hayata geçirmeyi amaçlayan Millî Türk Ticaret Birliği'nin teşkiliyle atıldı.¹¹ Ayrıca 17 Şubat 1923'te İzmir'de gerçekleştirilen Türk İktisat Kongresi'nde görüşülen konuların temelini milli iktisat oluşturdu.¹² Diğer taraftan dönemin iktisadi şartlarının milli iktisat politikası üzerindeki etkisi de önemliydi. Bu politika Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçişin bir ürünü olduğu gibi dönemin siyasi ve ekonomik koşullarının da bir getirisiydi. Ege'deki incir, kuru üzüm ve tütün, Karadeniz'deki tütün ve fındık, Çukurova'daki pamuk tarımının tekrar ülke ekonomisine katkı sağlar hale getirilmesi önemsendi. Söz konusu bölgelerde mahalli nitelikli, yani genellikle kurulduğu coğrafyada faaliyet gösteren milli bankalar teşkil edilmesinin arkasındaki etkenlerin en önemlisi buydu.¹³ Nihayetinde çiftçilere bankalar aracılığıyla sağlanan kredi imkanları, kısa sürede fındık, pamuk ve tütünde arzulan üretim düzeyine ulaşılmasına katkı sağladı.¹⁴ Ayrıca yerli sermayedarla hükümet arasındaki iletişimi sağlamak, iktisadi politikayı temin etmek maksatlı çeşitli kurumlar tesis edildi. 1925-1928 yılları arasındaki dönemde Al-i İktisat Meclisi başta olmak üzere, İstatistik Umum Müdürlüğü, İktisat Vekaleti ve Sanayi Odaları bu amaca hizmet etmeye başladı.¹⁵ 1927 yılında Osmanlı'nın son döneminden itibaren yürürlükte olan Teşvik-i Sanayi Kanunu üzerinde birtakım değişikliklere gidildi. Devlet bu süreçte bir taraftan özel teşebbüsü desteklerken diğer taraftan da milletin ihtiyaçlarının milli kuruluşlar aracılığıyla karşılanmasını hedefledi.¹⁶

Ülkede hâkim olan iktisadi atmosferde, taşrada milli bankacılık alanında yaşanan gelişmeler ve bunların milli iktisat içindeki konumu, çalışmanın problematiğini teşkil etti. Söz konusu bankaların bir kısmı, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e intikal ederek faaliyetlerini devam ettirmekteydi. Bir kısmı ise sıfırdan, bulunduğu yerdeki yerel teşebbüsü desteklemek ve milli iktisat teşebbüslerini canlandırarak iktisadi bağımsızlığa katkı sağlamak maksadıyla kuruldu. Çalışmada, taşrada gerçekleşen bu tür faaliyetlerin bir haritası çıkarılmaya gayret edildi. Böylece Cumhuriyet'in milli iktisat tarihine bir de bu perspektiften bakılması amaçlandı.

Çalışmanın sınırlarını belirlemesi açısından taşra teriminin üzerinde durmanın gerekli olduğu düşünüldü. Böylece Cumhuriyet'in ilk yıllarında taşra kavramının nereleri kapsadığı ve çalışmada yer verilen veya ver-

⁸Yahya S. Tezel, *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-1950)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2015, s. 145.

⁹Murat Koraltürk, *Erken Cumhuriyet Döneminde Ekonominin Türkleştirilmesi*, İletişim Yayınları, İstanbul 2011, s. 28.

¹⁰Charles Issawi, *The Economic History of Turkey 1800-1914*, The University of Chicago Press, London 1980, s. 367.

¹¹Sezen Karabulut, "Millî Türk Ticaret Birliği", *Atatürk Ansiklopedisi*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Araştırma Merkezi, s.1. <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/milli-turk-ticaret-birligi/>.(E.T. 25.09.2024)

¹²Arzu Varlı-Murat Koraltürk, "II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Milli İktisadın Sürekliliği ve İzmir İktisat Kongresi", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, IX/20-21, 2010, s.133.

¹³Akhisar Tütüncüler Bankası'nın kuruluşunda bu gaye etkili oldu. Ayrıca banka sermayesinin diğer milli bankalara göre yüksek olmasında banka kurucularının 250 kişiden oluşması ve bunların arasında Mustafa Kemal Atatürk tarafından Türkiye İş Bankası'nı kurmakla görevlendirilen Celal Bayar, Mahmut Esat Bozkurt ve Şükrü Saraçoğlu gibi siyasetçilerden ve eşraftan tanınmış kimselerin olması rol oynadı. Hamdi Doğan, "Cumhuriyet Döneminde Yerel Bankacılık: Akhisar Tütüncüler Bankası Örneği", *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9/18, Kasım 2013, s. 404.

¹⁴Keyder, a.g.e., s.119.

¹⁵Zekayi Kaya-Halil İbrahim Gül, "Millî İktisat Anlayışı Çerçevesinde Atatürk Dönemi İktisat Politikaları ve Al-i İktisat Meclisi", *Çankırı Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3/12, 2022, s.308.

¹⁶Mehmet Arif Demirel, "Sanayi Teşvik Kanunu", *Atatürk Ansiklopedisi*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Araştırma Merkezi, s. 1. <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/sanayi-tesvik-kanunu/>.(E.T. 25.09.2024)

ilmeyen milli bankalar konusunda çizilen sınırın anlaşılması hedeflendi.¹⁷ Osmanlı'daki taşra, sözlük anlamı olarak başkent dışındaki yerler şeklinde tanımlanmaktaydı.¹⁸ Türk Dil Kurumu Sözlüğünde ise başkent ve en önemli şehirler dışındaki yerleri kapsamaktaydı.¹⁹

13 Ekim 1923'te Ankara'nın başkent ilan edilmesiyle birlikte, kentin taşra niteliği değişerek yeni kurulan Cumhuriyet'in idarî merkezi hâline geldi. Bu değişim, özellikle dış temsilciliklerin konumlanması açısından çeşitli diplomatik tartışmaları da başlattı.²⁰ Taşrada milli bankacılık oluşumlarının yaşandığı süreçte, Ankara'nın her anlamda başkent halini alması ve İstanbul'un merkezilik statüsünün kalkması zaman aldı. Dolayısıyla 1923-1929 yılları arasında taşradaki milli bankaların işlendiği bu çalışmaya Ankara ve İstanbul dahil edilmedi.²¹ Konuyla ilgili literatür incelendiğinde, "mahallî" olarak nitelendirilen bankalar hakkındaki çalışmaların alana önemli katkılar sağladıkları görüldü. Bununla birlikte İkinci Meşrutiyet döneminde (1908-1918) başlayan milli bankacılık faaliyetlerinin Cumhuriyet döneminin taşrasındaki seyrinin bütüncül bir yaklaşımla ortaya koyulması gerekli görüldü. Bu çalışmayla hem Osmanlı'dan devralınan milli bankaların hem de Cumhuriyet'in ilk yıllarında taşrada gelişen benzer oluşumların durumunun, arşiv belgeleri başta olmak üzere, telif eserler ve dönemin basını perspektifinden aktarılması amaçlandı.

Her ne kadar ekonomik bağımsızlık ideali geç Osmanlı ve erken Cumhuriyet dönemlerinde güçlü bir şekilde vurgulanmış olsa da, döneme ait finansal reformlar ve kurumsal gelişmeler ağırlıklı olarak merkezî yapılarla sınırlı kalıp şehir merkezlerine odaklandı.²² Bu durum taşrada benzer oluşumların yokluğu anlamına gelmemektedir. Aksine, taşrada gelişen milli bankacılık girişimleri, hem bölgesel sermaye çevrelerinin dinamizmini hem de ekonomik milliyetçiliğin merkez dışındaki yansımalarını gözler önüne sermektedir. Bu bağlamda, Cumhuriyet'in ilk yıllarında taşrada kurulan yerli bankaların incelenmesi, literatürde görece daha az dikkat çekmiş bir alana katkı sağlama potansiyeli taşımaktadır.

1. Taşradaki Milli Bankacılık Hareketleri

1.1. Osmanlı'dan Cumhuriyet'e İntikal Eden Milli Bankalar

Milli iktisat düşüncesi ve yerel bankacılığın zihinsel arka planındaki fikirler, İkinci Meşrutiyet sonrasında belirginleşen milliyetçilik ve ekonomik bağımsızlık arayışıyla doğrudan ilişkilidir. Özellikle Balkan Harbi sonrası dönemde, Türkçülük temelinde şekillenen milli iktisat söylemi, yerli sermaye oluşumunu ve bankacılığın

¹⁷Osmanlı'dan Cumhuriyet'e intikal eden vilayet-liva-kaza nahiye mülki idare sisteminde öncelikle livalar kaldırıldı ve mevcut livalar vilayet konumuna getirildi. Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki mülki idarenin hukuki temeli 1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'na dayanmaktaydı. Buna göre vilayetlere yerel işler konusunda özerklik ve tüzel kişilik tanındı. bk. Fahrettin Dörtkol, *Cumhuriyet Döneminde Vilayet Sistemi (1923-2000)*, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2023, s.33. 1924 Anayasası'nın 84. maddesi gereğince, Türkiye iktisadi ve coğrafi açıdan vilayetlere, vilayetler kazalara, kazalar nahiyele, nahiyeler ise kasaba ve köylere olacak şekilde teşkilatlandırıldı. Kısacası şehir, kasaba ve köyler yönetim olarak vilayetlere bağlandı. bk. Teşkilatı Esasiye Kanunu, <https://www.tbmm.gov.tr/files/anayasa/docs/1924/1924-ilkhali/1924-ilkhali.pdf>, (E.T. 17.09.2024)

¹⁸Şemseddin Sami, *Kâmûs-ı Türkî*, Çağrı Yayınları, İstanbul 2006, s.863.

¹⁹*Türk Dil Kurumu Sözlükleri*, <https://sozluk.gov.tr/>. (E.T.01.10.2024).

²⁰Ankara'nın başkent ilanı sonrası, İstanbul'da bulunan yabancı devlet temsilcilikleri Ankara'ya taşınmak konusunda isteksiz davrandılar. Özellikle İngiltere, Ankara'daki fiziki koşulların elverişsizliğini öne sürerek yalnızca bir irtibat görevlisi bulundurmaya önerdi, bu da TBMM tarafından Ankara'nın başkentliğinin tanınmaması olarak yorumlandı. İngiltere'nin bu tutumu diğer müttefik devletlere de yansdı. Almanya, Fransa, İtalya ve ABD dâhil olmak üzere toplam 18 ülke elçiliklerini İstanbul'da sürdürmekte ısrar ettiler. Türk hükümeti bu durumu Ankara'nın statüsü için bir tehdit olarak gördü ve 19 Ocak 1925'te yabancı elçiliklere Ankara'da ücretsiz arsa tahsisine yönelik bir kararname çıkardı. Beş aylık süreçte toplam 15 nota teatisi gerçekleşirken, yalnızca Sovyetler Birliği, Yunanistan, Afganistan ve Polonya elçiliklerini Ankara'ya taşıdı. Bu süreç 1930'a kadar devam ederken, Türk hükümetinin kararlı tutumu ve 1927'de İstanbul'daki Dışişleri İrtibat Bürosu'nun kapatılması neticesinde diplomatik temsil Ankara'da toplandı. Ayrıntılı bilgi için bk. BCA, 51.0.0.0.8, nr. 65/38; BCA, 30.10.0.0.122, n.r. 866/4; BCA, 30.28.2.2.12, n.r. 75/4; Bilâl N. Şimşir, "Ankara'nın Başkent Oluşu", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 1991, s.189-220.

²¹Cumhuriyet'in ilk yıllarında milli bankacılık alanında İstanbul'da yaşanan gelişmeler hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Zafer Toprak, a.g.m., s.26-32.

²²Zafer Toprak, "The Financial Structure and Stock Exchange in the Late Ottoman Empire", içinde *East Meets West-Banking, Commerce and Investment in the Ottoman Empire*, ed. Philip L. Cottrell (Burlington: ASHGATE, 2008), 159.

Türkleştirilmesini savunan bir zemine oturtuldu.²³ Bu zemin, yalnızca siyasal bir yönelim değil, aynı zamanda iktisadi bağımsızlık arayışına da yön verdi. Nitekim Türk iktisadi tarihinde milli bankacılık fikri, hem dönemin iktisadi ihtiyaçlarının bir sonucu olarak hem de Osmanlı'nın geri kalmışlığını telafi etme çabasıyla şekillendi. Bu süreçte özellikle Friedrich List'in öncülüğünü yaptığı Alman milli iktisadi ve bankacılık modeli,²⁴ Osmanlı aydınlarının dikkatini çekti. Gazete yazıları ve kamuya açık tartışmalar aracılığıyla bu fikirler gündeme taşındı. Milliyetçi aydınlar, iktisadi alanda yabancıların etkisini azaltmak ve yerli sermayeye dayalı bir ekonomi kurmak amacıyla milli bir burjuvazinin oluşturulmasını savundu.²⁵ Bu düşünsel arka plan, dönemin önde gelen aydınlarının ekonomik, toplumsal ve siyasal bağımsızlık arasında kurduğu güçlü bağ sayesinde gelişti.²⁶

İkinci Meşrutiyet dönemindeki borçlanmaların temelinde, devletin ekonomik kapasitesini artırmak ve giderek derinleşen iktisadi sorunlara çözüm üretmek hedeflendi.²⁷ Tanzimat'tan itibaren hâkim olan liberal ekonomik atmosfer, Trablusgarp ve Balkan Savaşları'nın yol açtığı askeri ve toplumsal yıkımın ardından ciddi biçimde sarsıldı. Artan göçler, azalan üretim ve bozulan tedarik zincirleri, devletin iktisadi hayata müdahil olmasını zorunlu kıldı. Bu dönüşüm, Birinci Dünya Savaşı'yla birlikte ivme kazanarak, milli iktisat politikasının sadece entelektüel bir çerçeve olmaktan çıkıp sahaya uygulanmasına zemin hazırladı.²⁸ Kapitülasyonların savaşın başında tek taraflı olarak kaldırılması, Osmanlı'nın ekonomik bağımsızlık yönünde attığı en önemli adımlardan biri oldu. Ardından, yabancı anonim şirketlerin ve sigorta kurumlarının ayrılıkçı ve imtiyazlı konumlarına son verilerek ticari işlemlerde Türkçenin kullanımı zorunlu kılındı. Ayrıca Türk unsurların teknik bilgi eksikliğini kapatmak amacıyla meslek okulları, ticaret mektepleri ve gece dersleri teşvik edildi.²⁹

İttihat ve Terakki yönetimi, bu yapısal dönüşümü yalnızca hukuki düzenlemelerle değil, aynı zamanda pratik örgütlenmeler aracılığıyla gerçekleştirmeye çalıştı. Başta Kara Kemal olmak üzere partiye yakın isimlerin yürüttüğü yerli malı kampanyaları, esnaf cemiyetleri ve işe organizasyonları sayesinde Türk-Müslüman unsurun ekonomik alanda etkinliği artırılmaya çalışıldı. Hristiyan unsurlar bu yeni yapılanmalara dâhil edilmezken, hükümete yakın tüccar ve esnafa gıda dağıtım izinleri ve ekonomik teşvikler sağlandı.³⁰ Böylece milli iktisat politikası, hem devletin ekonomik egemenliğini tahkim eden hem de yerli bir burjuva sınıfı oluşturmaya dönük araçsallaştırılmış bir stratejiye dönüştü. Bu bağlamda, Osmanlı Bankası'nın savaş sırasında pasif kalması ve devletin iktisadi gereksinimlerine cevap vermemesi, milli bankacılık faaliyetlerinin hız kazanmasına yol açtı.³¹

²³Yaşar Özüşetin, "Atatürk ve Türk Dünyası", *Türk Dünyası Araştırmaları*, 122, 1999, s. 122.

²⁴Ayrıntılı bilgi için bk. Frederick List, *National System of Political Economy*, J.B. Lippincot, Philadelphia 1856.

²⁵Ayşegül Can, "Türkiye Cumhuriyeti'nin İlk Millî Bankası: Türkiye İş Bankası", *Yüzüncü Yılında Olay ve Olgularla 1924 Yılı, Atatürk Araştırma Merkezi*, Ankara 2024, s. 232.

²⁶Yusuf Akçura, "Üç Tarz-ı Siyaset" adlı makalesinde Türkçülüğü Osmanlılık ve İslamcılıkla karşılaştırarak seküler ve etnik temelli bir milliyetçiliği savunur; ekonomik bağımsızlığı siyasi egemenliğin ön koşulu olarak değerlendirir. Ziya Gökalp, Türk milletinin ümmetten millete evrilmesini kuramsallaştırarak kültürel birliğe dayalı toplumsal bütünlüğü ön plana çıkarır. Namık Kemal, birey-toplum-devlet ilişkisini özgürlük temelinde yeniden tanımlar. Ahmet Ağaoğlu, bireyciliği ve hürriyeti milliyetçilikle ilişkilendirirken; Mehmet Emin Yurdakul ise şiirsel dille halkta millî bilinç uyandırmayı hedefledi. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ziya Gökalp, *Türkçülüğün Esasları*, 7. baskı, Varlık Yayınları, İstanbul 1968, s. 14, 165; Akçuraoğlu Yusuf, *Siyaset ve İktisat*, Yeni Matbaa, İstanbul 1924, s. 112-39; Yusuf Akçura, *Üç Tarz-ı Siyaset*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1976, s. 19-36; Şerif Mardin, "Tanzimat ve Aydınlar", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, İletişim Yayınları, İstanbul 1985, s. 49-50; Ahmet Ağaoğlu, *Üç Medeniyet*, 3. baskı, Doğu Kitabevi, İstanbul 2013, s. 13-16; Hilmi Ziya Ülken, *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, 4. baskı, Ülken Yayınları, İstanbul 1994, s. 217.

²⁷Ecchia Stefania, "The Economic Policy of the Ottoman Empire (1876-1922)", *MPRA Paper No. 42603. University Library of Munich*, sayı 42603, 2010, s. 13, <https://mpra.ub.uni-muenchen.de/42603/>.

²⁸Gülten Kazgan, *Tanzimat'tan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi*, 4. baskı, İstanbul Bilgi Yayınları, İstanbul 2009, s. 39-40.

²⁹Zafer Toprak, *Türkiye'de Ekonomi ve Toplum (1908-1950) İttihat Terakki ve Devletçilik*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1995, s. 2.

³⁰Şevket Pamuk, *Türkiye'nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi*, 7. baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2017, s. 170.

³¹Zafer Toprak, *Türkiye'de Milli İktisat (1908-1918)*, 2. baskı, Doğan Egmont Yayıncılık, İstanbul 2017, s. 244,255.

1914-1918 yılları arasında, Türk milli bankacılığının temellerinin atıldığı bu dönemde, gerek merkezi İstanbul'da gerekse taşrada çok sayıda milli banka kuruldu. Bu süreçte özellikle, savaş sonrasında devlet bankası işlevi görmesi öngörülen ve devlet daireleriyle İttihat ve Terakki Cemiyeti üyelerinin sermayedar olarak yer aldığı Osmanlı İtibar-ı Milli Bankası'nın 1917 yılında faaliyete geçmesi, önemli bir dönüm noktası oldu. Bu esnada kurulan bankaların bir kısmı fiilen faaliyete geçmişken, bir kısmı ise gerekli sermayeyi temin edemedikleri ya da farklı nedenlerle kuruluş sürecini tamamlayamadıkları için yalnızca isim düzeyinde varlık gösterdi.³²

Osmanlı İmparatorluğu'nun sonuna yaklaşıldığı dönemde, ağır savaşların getirdiği içe kapanma ve dış borç bulamama sürecinde yoğunlaşan milli bankacılık hareketleri, tıpkı Amerikan bankacılık sistemindeki dönüşüm süreci gibi evrimsel bir niteliğe sahipti. Yerel bankaların kuruluşu her ne kadar merkezi finansal bir yapıya evrilmişse de, savaşın ekonomik etkileri ve politik istikrarsızlıklar bu dönüşümü sekteye uğrattı.³³ Ayrıca, Alman milli bankacılığı gibi örneklerin etkisiyle, Osmanlı'daki bankalar yerel ekonomik kalkınmayı desteklemek amacıyla kurulmuşlardı. Bu girişimler büyük ölçüde dış ekonomik baskılar ve savaşın etkileri nedeniyle sınırlı kalmış olsa da o zamana kadar bir ilki teşkil etmeleri açısından da önemliydi.³⁴ Yine de Amerikan National Banking Acts ve Almanya'daki bankacılık yapılarının aksine, Osmanlı'da milli bankacılığın temelleri, özellikle sermaye birikiminin yetersizliği ve dışa bağımlılığın devam etmesiyle sınırlandı. Bu bağlamda, Osmanlı'nın milli bankacılık hareketi, yalnızca bir ekonomik bağımsızlık arayışı değil, aynı zamanda bir siyasi ve sosyal çabanın parçası olarak şekillendi.³⁵

Osmanlı İmparatorluğu'nun Birinci Dünya Savaşı'nın mağlup taraflarından olması ve akabinde Mondros Mütarekesi'yle başlayan süreç, söz konusu bankaları da olumsuz manada etkiledi.³⁶ Talat Paşa hükümetinin 14 Ekim 1918'de istifası ve yerine Ahmet İzzet Paşa hükümetinin kurulmasıyla Osmanlı İmparatorluğu için yeni bir dönemi başladı.³⁷ Bu esnada cemiyet önde gelenlerinin yurt dışına çıkması, başta İstanbul olmak üzere devletin bütün topraklarında İttihatçıların suçlu görülmesine neden oldu. Suçlamaların temelini, Osmanlı İmparatorluğu'nun Birinci Dünya Savaşı'na katılmasında rol oynamak ve bu dönemdeki kötü yönetim ile Sevk ve İskân Kanunu uygulaması teşkil etti. Bu minvalde başlatılan soruşturmalar, özellikle Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın etkili olduğu Damat Ferit Paşa hükümetleri döneminde hız kesmeksizin devam etti.³⁸ Divan-ı Harp yargılamaları esnasında İttihatçıların taşınır taşınmaz bütün mallarına el koyulması, milli bankaların ve şirketlerin de soruşturmaya dahil edilmesiyle sonuçlandı. Buradaki en önemli dayanak noktasını ise İttihatçıların paralarının bu kuruluşlarda saklandığı tezi oluşturdu. Diğer taraftan Millî Mücadele'ye para desteği sağlandığı düşüncesi, İtilaf Devletleri'nin dikkatini başta Osmanlı İtibar-ı Milli Bankası olmak üzere diğer milli banka ve şirketlerin üzerine çekti. Buradan hareketle bahsi geçen kuruluşlara soruşturma ve tasfiye işlemleri başlatıldı. Dolayısıyla bu süreçte yalnızca siyasi anlamda değil aynı zamanda iktisadi işgaller de söz konusuydu. Neyse ki, Millî Mücadele'nin başarıya ulaşması, milli kurumlar üzerindeki bu sürecin tamamlanmasına müsaade etmedi. Böylece milli banka ve şirketler faaliyetlerini Cumhuriyet döneminde de devam ettirebilme imkânı buldu.³⁹

³²İkinci Meşrutiyet Dönemi'nden Birinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar Osmanlı Devleti'nde milli bankacılık alanında meydana gelen gelişmeler için bkz. Ayşegül Can, *Türkiye'de Milli Bankacılığın Doğuşu 1908-1918*, Vakıfbank Kültür Yayınları, İstanbul 2022, s. 83-374.

³³John A. James and David F. Weiman, 'The National Banking Acts and the Transformation of New York City Banking During the Civil War Era', *The Journal of Economic History*, 72/2, 2011, s. 338.

³⁴Vedat Eldem, *Harp ve Mütareke Yıllarında Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomisi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1994, s. 120.

³⁵James and Weiman, a.g.m., s. 339.

³⁶Ayşegül Can, "Mütareke Dönemi'nde İttihatçıların Tasfiyesi", *Mavi Atlas*, 10/1, 2022, s. 8.

³⁷Hakan Uzun, "Birinci Dünya Savaşı Sırasında Osmanlı Hükümetleri ve Programlarının Analizi", *Atatürk Yolu Dergisi*, sayı 65, 2019, s. 427.

³⁸Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler*, III, İletişim Yayınları, İstanbul 2009, s. 67.

³⁹Can, "İttihatçıların Tasfiyesi", s.8,9.

Tablo 1*İkinci Meşrutiyet Dönemi Kurulan Milli Bankalar⁴⁰*

	Bankanın Adı	Kuruluş Yılı	Merkezi	Sermayesi ⁴¹	Kapanış Yılı
1	Konya İktisadî Milli Bankası	1909	Konya	150.000 TL	1958 ⁴²
2	Milli Aydın Bankası	1914	Aydın	50.000 TL	1981 ⁴³
3	Karaman Milli Bankası	1915	Karaman	40.0000 TL	1938 ⁴⁴
4	Akşehir Bankası	1916	Akşehir	1.000.000 TL	1966
5	Kayseri Milli İktisat Bankası	1916	Kayseri	80.000 TL	1936
6	Manisa Bağcılar Bankası⁴⁵	1917	Manisa	300.000 TL	1984
7	Adapazarı İslam Ticaret Bankası⁴⁶	1918	Adapazarı	1.200.000 TL	2001 ⁴⁷
8	Eskişehir Çiftçi Bankası	1918	Eskişehir	100.000 TL	1930

Cumhuriyet taşrasındaki milli bankacılık faaliyetlerini kuruldukları döneme göre üç bölüme ayırmak mümkündür. İlk olarak Osmanlı İmparatorluğu döneminde taşrada tesis edilen ve faaliyetini Cumhuriyet'e taşıyan 8 milli banka söz konusuydu. Bunların 5'i İç Anadolu, 2'si Ege ve 1'i Marmara Bölgesinde bulunmaktaydı.⁴⁸

Tablo 1'de bilgileri paylaşılan 8 milli bankanın ortak özelliklerinden biri bulundukları şehirlerin adıyla teşkil edilmiş olmalarıydı. Bankaların milli olma özellikleri korunmakla birlikte yönetmeliklerinde Cumhuriyet rejimine uygun düzenlemeler gerçekleştirildi.⁴⁹

Türk Anonim Şirketi halini alan bankalar, genç Cumhuriyet hükümetinin modernleşme politikaları çerçevesinde önemle üzerinde durduğu başlıca konulardan olan kentleşme⁵⁰ meselesinde önemli rol oynadılar. Akşehir Bankası 1934 yılı itibarıyla bayındırlık konusundaki çalışmalarını başlattı. Akşehir Belediyesi, bankanın 25 yıllık tecrübesine dayanarak Akşehir'in su, elektrik tesisatı ve inşaatının ikmali ve

⁴⁰A. Gündüz Ökçün, "1909-1930 Yılları Arasında Anonim Şirket Olarak Kurulan Bankalar", *Türkiye İktisat Tarihi Semineri: Metinler, Tartışmalar*, 8-10 Haziran 1973, Hacettepe Üniversitesi, Ankara 1975, s. 409-484; Can, a.g.e., s. 83-374.

⁴¹Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki miktar tercih edilmiştir.

⁴²Bankanın tasviye meselesi belirsiz kalmıştır. 1958 yılında faaliyet gösterdiği binayı kapatan ve eşyalarını başka bir depoya kaldıran banka, bu binanın yanmasıyla evraklarıyla birlikte tarihe karışmış oldu. Nihal Erol-Ahmet Atalay, *Cumhuriyet Sonrası Konya'daki Milli Şirketler ve Bankaların Faaliyetleri*, Çizgi Kitabevi, Konya 2011, s. 50.

⁴³Milli bankaların kapanış tarihlerinde isim değişikliği ve hissedar ortaklığı gibi durumlar dikkate alınarak bankanın orijinal isminin değiştiği dönem dikkate alındı. Kimi bankaların faaliyetleri doğrudan sona ererken kimi bankaların farklı isim ve şirket ortaklıklarıyla faaliyetlerine devam ettikleri görüldü. Hakkı Çetin, 'Kırsal Kalkınma Sürecinde Milli Aydın Bankası Deneyimi', *İzmir SMMMO Dayanışma*, s. 57.

⁴⁴1938 yılında alınan bir kararla Karaman Milli Ticaret T.A.Ş. olan kurumun bankacılık işlemleri işlevi dışında bırakıldı. Banka olarak işlevini böylece tamamlayan şirkete 1965'te tasfiye kararı alındı. A. Gündüz Ökçün, "Teşvik-i Sanayi Kanun-ı Muvakkatı 1913", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 30/1, Aralık 1974, s. 424.

⁴⁵Banka, 1956 yılından itibaren Türkiye Bağcılar Bankası adıyla yoluna devam etti. "Kararnameler" (Resmî Gazete, 06 Eylül 1956), chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/9400.pdf.

⁴⁶Banka bu ismi almadan önce 4 yıl boyunca Adembeyzade İbrahim, Sipahizade Hamid ve Şürekası İslam Ticaret Bankası olarak hizmet verdi. Can, *Türkiye'de Milli Bankacılığın Doğuşu (1908-1918)*, 365. 5 Nisan 1919'da padişah izninin verilmesiyle Adapazarı İslam Ticaret Bankası BOA, MV, nr. 250/92, olarak yoluna devam eden bankanın ismi Cumhuriyet döneminde iki kez değişikliğe uğradı. 1928 yılında Adapazarı Türk Ticaret Bankası adıyla faaliyetlerini sürdürdü. Burhan Ulutan, *Bankacılığın Tekamülü*, Doğu Matbaası, Ankara 1957, s. 165.

⁴⁷Osmanlı'dan Cumhuriyet'e devreden ve faaliyetlerini uzun yıllar devam ettiren ender kuruluşlardan biri olan banka için Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu (BDDK) 1 Temmuz 2001 tarihi itibarıyla bankacılık yetkisini kaldırma kararı aldı. Böylece Ağustos 2002'de tasfiye süreci başlatıldı. Mustafa Sarı- Resül Narin, *Adapazarı'nda Ticari Hayat ve Adapazarı İslam Ticaret Bankası*, Sakarya Ticaret ve Sanayi Odası Yayınları, Sakarya 2021, s. 197, Ancak dava süreci oldukça uzun sürdü. BDDK'nın 4 Kasım 2021 tarihli kararında bankaya yeniden faaliyet izni verildiği ve böylece bankacılık hizmetlerini günümüze kadar taşıdığı görüldü. "Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu Kararı" Resmî Gazete, 20 Kasım 2021.

⁴⁸Tablo 1'e bakınız.

⁴⁹BCA, 30.18.1.1.8, n.r. 45/13.

⁵⁰Issawi, a.g.m., s. 357.

işletmesini bankaya verdi.⁵¹ Banka 1935 yılı itibarıyla Akşehir'in bayındırlık hizmetlerini görüşmek üzere bir yetkiliyi Ankara'ya gönderdi. Bankanın hizmetleri sayesinde temiz suya kavuşan Akşehir'in birkaç ay içinde elektriği kullanabilir hale gelmesi için gerekli hazırlıklar yapılmaktaydı.⁵² Zira mevcut sistemde elektriğin üretilmesinde mazot kullanılmaktaydı. Dönemin iktisadi şartları düşünüldüğünde bu durum oldukça pahalıya mâl olmaktadır. Senelik 11.000 liraya denk gelen bu gideri düşürmek için⁵³ elektrik ihtiyacının su kuvvetiyle çalışan bir fabrikanın üreteceği güçten karşılanması düşünülmektedir. Planları çizilen fabrika inşaatına Bayındırlık Bakanlığı'nın onay vermesi beklenmekteydi.⁵⁴ Olur kısa sürede verilince 1935 yılının yazında banka, Akşehir'de günlük 150-200 çuval un üretme kapasitesine sahip bir fabrika tesis edilmesi kararını aldı. Fabrikanın yeni kurulacak elektrik sistemiyle işletilmesi düşünülmektedir. Ayrıca sanayiye de buradan elektrik verilmesi hedeflendi.⁵⁵ 1936 yılına gelindiğinde, banka elektrik tesisatı meselesini bitirdi. 15 Ağustos'ta Nafia Vekaletinin onayını alan ve 31 yıl boyunca banka tarafından işletilecek tesisatla ilçe halkı elektriğe kavuştu.⁵⁶ Benzer bir durum da Batı Anadolu'da Cumhuriyet döneminde tesis edilen İzmir Esnaf ve Ahali Bankası'nda görüldü. Bankanın kuruluşunun üzerinden kısa süre sonra İzmir'in alt yapısına dair girişimlerde bulunduğu rastlandı. 22 Aralık 1928'de İzmir'in Karşıyaka ve çevresindeki semtlere elektrik tesisatı yapılması hususunda bankaya imtiyaz sağlanması talep edildi.⁵⁷

Tablo 2*Millî Mücadele Döneminde Tesis Edilen Milli Bankalar⁵⁸*

	Bankanın Adı	Kuruluş Yılı	Merkezi	Sermayesi ⁵⁹	Kapanış Yılı
1	Köy İktisat Bankası: (Kayseri Çiftçiler Bankası)	1920	Kayseri	50.000 TL	1928 ⁶⁰
2	Konya Türk Ticaret Bankası	1920	Konya	50.000 TL	1943
3	Bor Zürra ve Tüccar Bankası Türk Anonim Şirketi	1922	Bor	50.000 TL	1965

Millî Mücadele sürecinde yaşanan kargaşa ve belirsizliğe rağmen 3 milli bankanın kurulması sürecine devam edildiğine tesadüf edildi.⁶¹ Ancak siyasi istikrarsızlığın hat safhada olduğu bir süreçte dahi milli iktisat adına girişimlerin işleyebilmesi ve bu kuruluşların Cumhuriyet döneminde faaliyetlerini devam ettirebilmesi oldukça önemlidir. Zira kuruluş işlemleri oldukça uzun sürdü. Mesela Köy İktisat Bankası'nın (Kayseri Çiftçiler Bankası) işlemleri 1916 yılında İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne mensup Kaymakam Zekai Bey tarafından başlatıldı.⁶² Birinci Dünya Savaşı'nın yenilgiyle sonuçlanması, İttihat ve Terakki yönetiminin istifa etmesi, muhalifi olan Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın yönetimde etkin olması, devletin bu sırada içinde bulunduğu vaziyet gereği bankanın kuruluşu ancak Millî Mücadele döneminde onay alabildi.⁶³ Burada süreci zorlaştıran en önemli olgu iki ayrı hükümetin varlığıydı. Dolayısıyla milli bankaların kuruluşunda İstanbul

⁵¹"Memleket Postası", *Hakimiyeti Milliye*, 9 Haziran 1934, s. 4.

⁵²"Akşehir Anadolu'nun Örnek Bir İlçesi Oluyor", *Ulus*, 28 Ağustos 1935, s. 5.

⁵³"Akşehirlilerin Gayreti", *Son Posta*, 1 Mart 1935, s. 11.

⁵⁴"Akşehir'de Su Kuvvetinden İstifade Edilerek Elektrik Fabrikası Kurulacak", *Son Posta*, 20 Ocak 1935, s. 4.

⁵⁵"Akşehir Özel", *Son Posta*, 15 Ağustos 1935, s. 4.

⁵⁶"Akşehir Elektriğe Kavuştu", *Son Posta*, 10 Eylül 1936, s. 6.

⁵⁷BCA, 230.0.0.0, n.r. 119/14/2.

⁵⁸Ökçün, "1909-1930 Yılları", s. 427, 348.

⁵⁹Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki miktar tercih edilmiştir.

⁶⁰1928 yılında, Kayseri İktisat Müdürlüğü bankaya fesih ve tasviye davası açtı. Davanın sebebi, neticesi ve bankanın akıbetine dair bir bilgiye rastlanmadı. Ökçün, "1909-1930 Yılları", s. 428.

⁶¹Tablo 2'ye bakınız.

⁶²BOA, İ.DUİT, nr. 123/24.

⁶³BOA, ŞD, nr. 1259/11.

hükümetinden mi yoksa Ankara hükümetinden mi izin talep edilmeliydi sorusunun net bir cevabı yoktu.⁶⁴ Kuruluşuna dair yazışmalar 22 Eylül 1920'de sonuçlandırılan Konya Türk Ticaret Bankası'nın, yönetmeliğine hem İstanbul hem de Ankara hükümeti tarafından onay verilerek bir ilki temsil etti.⁶⁵

1.2. Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Milli Bankacılık Faaliyetleri (1923-1929)

Cumhuriyet'in erken döneminde milli bankacılık faaliyetleri, yalnızca yerli sermaye birikimini sağlama çabası değil, aynı zamanda yeni kurulan devletin iktisadî ve siyasal bağımsızlığını pekiştirme hedefinin bir parçasıydı.⁶⁶ Bu doğrultuda atılan adımlar, dönemin küresel yönelimleriyle de örtüşmekteydi. İki savaş arası dönem, yalnızca finans kapitalin küresel ölçekte yeniden şekillendiği bir zaman dilimi değil, aynı zamanda yeni kurulan ulus-devletlerin ekonomik bağımsızlıklarını tesis etme yönünde yoğun çaba gösterdikleri bir tarihsel evredir. Bu süreçte milliyetçilik, sadece siyasal meşruiyetin değil, aynı zamanda iktisadî yapının kurulmasının da temel dayanaklarından biri hâline geldi. Miroslav Hroch'un karşılaştırmalı milliyetçilik kuramında vurguladığı gibi, farklı coğrafyalarda ortaya çıkan millî hareketler, benzer tarihsel ve yapısal dinamiklerle şekillenerek, milli kimlik, yalnızca kültürel değil aynı zamanda ekonomik örgütlenme biçimleri üzerinden de inşa edildi.⁶⁷ Türkiye örneği de bu yönelimin tipik bir yansıması olarak değerlendirilebilir. Türkiye'nin bu doğrultudaki deneyimi hem yapısal hem kurumsal olarak tipik bir örnek sunar. Savaşlar, seferberlik ve işgal dönemlerinin ardından Türkiye Cumhuriyeti, iktisadî açıdan son derece kırılan bir miras devraldı. 1914-1923 arası yaşanan yıkım, yalnızca üretim kapasitesini değil, aynı zamanda sermaye birikimini ve mali kurumları da derinden etkiledi. Özellikle Osmanlı sonrası dönemde iktisadî faaliyetin yeniden örgütlenmesi ihtiyacı, Cumhuriyet yönetimini, milli bankacılık kurumlarını hızla teşkil etmeye sevk etti. Bu bağlamda Türkiye'de milliyetçilik, sadece kültürel ve siyasal değil, aynı zamanda ekonomik kurumlar aracılığıyla somutlaştırılarak Cumhuriyet'in iktisat politikalarının temel eksenlerinden biri hâline geldi.⁶⁸

Milli bankacılığa yönelik bu zihinsel ve yapısal yönelimler, Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte daha kurumsal ve yaygın bir nitelik kazanarak yeni girişimlerin önünü açtı. Böylece, Cumhuriyet'in ilanından sonra bu girişimler hız kazanarak devam etti. Bir taraftan var olan milli bankalar üzerinde birtakım düzenlemeler yapılırken diğer taraftan da yeni bankalar kuruldu. 1923-1929 arasındaki 6 yıllık süreçte yalnızca taşrada 22 yeni milli bankanın teşkil edildiği görüldü.⁶⁹ Mesela, 9 Ocak 1924 tarihli bakanlar kurulu kararında Osmanlı'dan intikal eden milli şirketlerin isimlerindeki Osmanlı teriminin yerine Türk ibaresinin eklenmesi uygun görüldü.⁷⁰ Böylece artık bu kuruluşlar Türkiye Cumhuriyeti'nin milli bankaları olarak faaliyetlerini devam ettirdi. Ayrıca bundan sonraki süreçte kurulacak milli bankalar için de bir tecrübe kaynağı oldu. Diğer taraftan bu süreçte devlet eliyle sanayi ve ticareti destekleyecek, kısacası ülkenin sıfırdan kalkınmasında gerekli teşebbüsleri yapacak, Türkiye İş Bankası ile Sanayi ve Maadın Bankası gibi kuruluşlar teşkil edildi.⁷¹ Türkiye İş Bankası 1924 yılında kurulduğunda sermayesi doğrudan yerli girişimciler ve devlet desteğiyle oluşturuldu. Ancak 1927 yılında, İtibar-ı Milli Bankası'nın İş Bankası'na devredilmesiyle, söz konusu banka bu yeni kurumun kurumsal yapısına dâhil oldu. Dolayısıyla, kuruluş aşamasında doğrudan bir sermaye aktarımı

⁶⁴Semih Gökatalay, *The Political Economy Of Corporations in The Late Ottoman Empire And Early Turkish Republic (1908 – 1929)*, Ortadoğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2015, s. 13.

⁶⁵Sadık Erdaş, "Modern Türk Bankacılık Tarihine Çevreden Bir Bakış: Anadolu'da Yerel Bankacılık", *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 11/2, 2014, s. 19.

⁶⁶Y. Doğan Çetinkaya, "Cumhuriyet'in 10. Yılında Türkiye'de Bankacılığın Fotoğrafı", *Toplumsal Tarih*, 368, Ağustos Tarih, s. 52-53.

⁶⁷Miroslav Hroch, *Avrupa'da Milli Uyanış*, çev. Ayşe Özdemir, İletişim Yayınları, İstanbul 2011, s. 197-237.

⁶⁸Toprak, *Milli İktisat*, s. 283.

⁶⁹Tablo 3'e bakınız.

⁷⁰BCA, 30.18.11.8, nr. 45/13.

⁷¹Oya Silier, "1920'lerde Türkiye'de Milli Bankacılığın Genel Görünümü", *Türkiye İktisat Tarihi Semineri: Metinler, Tartışmalar*, 8-10 Haziran 1973, Hacettepe Üniversitesi, Ankara 1975, s. 493.

olmasa da, ilerleyen süreçte yaşanan bu birleşme, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e bankacılık sürekliliği açısından dikkat çekicidir.⁷² Bu bağlamda, Türkiye'nin ekonomik dönüşümü uluslararası çevrelerce de yakından takip edilmekteydi. Nitekim Amerikan diplomatik belgelerinde 1924-1925 yılları için Ziraat Bankası ve İtibar-ı Milli Bankası, "güvenilir Türk bankaları" olarak tanımlanmaktaydı. Hükümetin hem bu bankaları maddi açıdan desteklediği hem de bunlara benzer yerli kuruluşların teşkil edilmesini hedefleyen bir ekonomik politika izlediği belirtilmektedir.⁷³

Cumhuriyet'in ilk yıllarında, taşrada başlatılan milli bankacılık hareketi, genellikle bulundukları beldelerin isimlerini taşıyan ve yerel tüccar, eşraf ve çiftçilerin kredi ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla kurulan küçük ölçekli bankalar olarak tanımlanıyordu. Bu bankalar arasında istisnalar olmakla birlikte çoğunlukla tek şubeyle hizmet vermektedir.⁷⁴ Mesela Adapazarı Türk Ticaret Bankası ve Akşehir Bankası gibi Osmanlı'dan Cumhuriyet'e intikal eden milli kurumların, ticari bankacılığa yönelerek hem kâr paylarını artırdıkları hem de birden çok şubeleriyle uzun ömürlü oldukları görüldü.⁷⁵

1923 yılında Türkiye'deki milli ve yabancı banka sayısı eşit olup her biri 18 idi. 1929 yılı itibarıyla, genç Cumhuriyet hükümetinin milli iktisat politikası doğrultusunda milli bankacılık alanındaki atılımları sonucunda yerli banka sayısı 43'e yükselirken, yabancı banka sayısı 16'ya geriledi. Bankaların 33'ünün taşrada kurulması Cumhuriyet'in ilk yılları için milli iktisat alanındaki önemli bir ivmeydi. Esasında bu durum, Türkiye'nin finansal bağımsızlığa verdiği önem sonucunda kaydettiği bir gelişmeydi.⁷⁶

Tablo 3

Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Taşrada Kurulan Milli Bankalar⁷⁷

Bankanın Adı	Kuruluş Yılı	Merkezi	Sermayesi	Kapanış Yılı
1 Akhisar Tütüncüler Bankası	1924	Akhisar	500.000 TL	1952 ⁷⁸
2 Konya Ahalî Bankası Türk Anonim Şirketi	1924 ⁷⁹	Konya	500.000 TL	1946
3 Karaman Çiftçi Bankası	1925	Karaman	100.000 TL	1937
4 Aksaray Halk İktisat Bankası	1926	Aksaray	100.000 TL	1953
5 Niğde Çiftçi ve Tüccar Bankası Türk Anonim Şirketi	1926	Niğde	50.000 TL	1942
6 Nevşehir Bankası Türk Anonim Şirketi	1926	Nevşehir	50.000 TL	1947

⁷²Can, "Türkiye İş Bankası", s. 241.

⁷³"National Archives (United States), SC5111548903", 1925 1924.

⁷⁴Zafer Toprak, "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Bankacılık Sektörü (1838-1991)", *Geçmişten Geleceğe Türk Bankacılık Sektörü* Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu, Ankara 2010, s. 37.

⁷⁵Silier, a.g.m. , s. 498.

⁷⁶Arslan Yüzgün, *Cumhuriyet Dönemi Türk Banka Sistemi (1923-1981)*, Der Yayınları, İstanbul 1982, s. 18.

⁷⁷BCA, 30.18.11.22, nr. 85/9, 1927; Ökçün, "1909-1930 Yılları", s. 435-457; Silier, a.g.m. s. 491-499; Afet İnan, *Yurt Bilgisi Notlarından Şirketler ve Bankalar*, Milliyet Matbaası, İstanbul 1930, s. 169; M. Esra Atukalp, "Türkiye Cumhuriyeti'nin Birinci Yüzyılında Bankacılık Tarihi", *Paradigma: İktisadi ve İdari Araştırmalar Dergisi* 12, Özel Sayı, 2023, s. 205.

⁷⁸Banka 1952 yılına kadar Akhisar Tütüncüler Bankası ismiyle hizmet etti. 10 Nisan 1954 yılında ise Türkiye Tütüncüler Bankası şeklinde bir isim değişikliğine uğradı. Eminalp Malkoç, "Akhisar Tütüncüler Bankası", *100. Yılında Cumhuriyetimizin Akhisar'a Kazandırdıkları*, Akhisar Belediyesi Kültür Yayınları, Akhisar 2023, s. 320. 1996 yılında ise Türkiye Tütüncüler Bankası Yaşarbank A.Ş. olarak yoluna devam etti. 1999 yılında Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu bünyesine alınan bankanın, 2002 yılı itibarıyla faaliyeti son buldu. Basın Açıklaması, (Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu, 2002), <https://www.bddk.org.tr/Duyuru/EkGetir/115?ekId=115> (www.bddk.org.tr).(E.T. 30.03.2025).

⁷⁹Banka mevcut ismiyle Cumhuriyet'in ilk yıllarında hizmete başlamışsa da kökeni 29 Haziran 1918'te kurulan Konya Elektrik Osmanlı Anonim Şirketi'ne dayanmaktaydı. *Konya Elektrik Osmanlı Anonim Şirketi Nizamname*, Matbaa-yı Amire 1334, s.3. https://portal.muteferriga.com/islandora/object/so%3A8788a885-1cc6-4017-9216-06f1f2c37e7a?solr_nav%5Bid%5D=e117943fd002fb8880e7&solr_nav%5Bpage%5D=0&solr_nav%5Boffset%5D=0#page/1/mode/1up. (E.T. 30.03.2025). Osmanlı döneminde Konya'nın sanayisinin elektrikle çalışması, tramvay için elektrik temini konularında imtiyazlı olarak faaliyet göstermesi istenen bu kuruluş beklentiyi karşılayamadı. Bu sebeple imtiyazı feshedilen kurumun hissedarlar genel kurulu, 3 Nisan 1924'te toplandı. Burada hem kurumun hizmet alanını bankacılık olarak hem de ismini değiştirme kararı alındı. BCA, 30.18.11.10, nr. 33/11.

⁸⁰Bankanın temeli 1910 yılında kurulmuş olan Terakki-i Servet Şirketi Osmanlıya'ne dayanmaktadır. Enver Şenol, *Cumhuriyet Devrinde Türk Bankacılığının Gelişmesi (1923-1960)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1973, s. 13,

	Bankanın Adı	Kuruluş Yılı	Merkezi	Sermayesi	Kapanış Yılı
7	Afyon Terakki Servet Bankası ⁸⁰	1926	Afyon	100.000 TL	1971 ⁸¹
8	Ermenek Ahali Bankası Türk Anonim Şirketi ⁸²	1927	Ermenek	100.000 TL	1941
9	Ürgüp Zürre ve Tüccar Bankası Türk Anonim Şirketi	1927	Ürgüp	30.000 TL	1947
10	Eskişehir Bankası ⁸³	1927	Eskişehir	500.000 TL	1999
11	Denizli İktisat Bankası Türk Anonim Şirketi	1927	Denizli	100.000 TL	2001 ⁸⁴
12	Şarkikaraağaç Bankası	1927	Şarkikaraağaç	100.000 TL	1981 ⁸⁵
13	Akseki Ticaret Bankası ⁸⁶	1927	İzmir	250.000 TL	1958 ⁸⁷
14	Kocaeli Halk Bankası ⁸⁸	1927	Kocaeli	50.000 TL	1981
15	Adapazarı Emniyet Bankası	1928 ⁸⁹	Adapazarı	200.000 TL	1971
16	Bor Esnaf Bankası Türk Anonim Şirketi	1928	Bor	25.000 TL	1949
17	İzmir Esnaf ve Ahali Bankası (Egebank)	1928	İzmir	1.000.000 TL	1959 ⁹⁰
18	Trabzon Bankası	1928			1937
19	Karadeniz Bankası ⁹¹	1929	Trabzon	100.000 TL	1937
20	Van Millî İktisat Bankası Türk Anonim Şirketi ⁹²	1929	Van	50.000 TL	1931
21	Elazığ İktisat Bankası ⁹³	1929	Elazığ	100.000 TL	1983

⁸¹Banka 1979 yılında hisselerini Kozanoğlu-Çavuşoğlu firmasına devretti ve Hisarbank adını aldı. 1982'de ise söz konusu bankanın tasfiye işlemleri başlatıldı. Murat Arısoy, "Afyonlu'nun Bankası Terakki Servet, Afyon'a Mühim Eserler Bıraktı", *Kocatepe Gazetesi*, 4 Ağustos 2011, <https://www.kocatepegazetesi.com/afyonlunun-bankasi-terakki-servet-afyona-muhim-eserler-birakti/109724/>. (E.T.24.04.2025).

⁸²Banka hakkındaki literatür oldukça kısıtlıdır. Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi'nde yalnızca 2 belge bulunmaktadır. 'BCA. 30.18.1.2.83, nr. 52/12, BCA, 30.18.1.1.24, nr. 24/16. Dolayısıyla bankanın faaliyetleri ve akıbeti konusunda süreli yayınlardaki birkaç haber mevcuttur. "Ermenek Ahali Bankası", *Ulus*, 23 Mart 1935, s. 7; "Tasfiye Halinde Bulunan Ermenek Ahali Bankası Tasfiye Memurluğundan", *Yeni Mersin*, 23 Aralık 1941, s. 2.

⁸³Banka 1955 yılına kadar tek şubeli olarak faaliyetine devam etti. İlerleyen süreçte şube sayısını artıran banka 1970'li yıllarda büyümesinin zirvesine ulaştı. 22 Aralık 1999'da Bankacılık Düzenleme ve denetleme kurulunca Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu'na devredildi. "Zeytinoglu'da Esbank'la Gitti 603 Milyon Dolar Halka Bindi", *bigpara.hurriyet.com.tr*, 23 October 2002. https://bigpara.hurriyet.com.tr/haberler/ekonomi-haberleri/zeytinoglu-da-esbank-la-gitti-603-milyon-dolar-halka-bindi_ID431819/. (E.T. 14.04.2025).

⁸⁴1980'de bankanın ismindeki Denizli ibaresi çıkarıldı. İktisat Bankası olarak yoluna devam eden banka önce başka şehirlerde şubeler açtı, daha sonra ise merkezini İstanbul'a taşıdı. Banka faaliyetlerini 2001 yılına kadar devam ettirdi. Süleyman İnan, "Denizli İktisat Bankası (1927-2001)", *Geçmişten Günümüze Denizli Dergisi*, sayı 5, 2005, s. 12.

⁸⁵1952 yılından sonra yapılan değişiklikle Sağlık Bankası olarak da anılan bankanın 1981 yılı itibarıyla tasfiye süreci sonuçlanmaması üzerine Türk Ticaret Kanunu'nun ve Bankalar Kanunu'nun ilgili hükümleri gereğince mevduat kabul etme ve bankacılık işlemlerinde bulunma hakkı kaldırılmıştır. BCA, 30.18.1.2.439, nr. 393/5.

⁸⁶BCA, 30.18.1.1.24, nr. 24/19.

⁸⁷27 Aralık 1958'de banka, İzmir Ticaret A.Ş. adını alarak komisyonculuk, sigortacılık ve ticari temsilcilik alanlarında faaliyetlerini sürdürmüştür. Ökçün, "1909-1930 Yılları", s. 450.

⁸⁸1961 yılında bankanın ismindeki "Halk" kelimesi Halk Bankası ile karıştırılmasın diye kaldırılmıştır. Böylece 34 yıl Kocaeli Halk Bankası, 21 yıl Kocaeli Bankası isimleriyle hizmet veren banka, 1982'de Türkiye Ekonomi Bankası'na devredilerek tarihe karıştı. Ayşegül Can, "Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Kocaeli'de Milli Bir Banka: Kocaeli (Halk) Bankası Türk Anonim Şirketi", *İstanbul International Modern Scientific Research Congress -II*, 2021, s. 563.

⁸⁹Bankanın tarihçesi 1919 yılında tesis edilen bir komandit şirket olan Emniyet Bankası'na dayanmaktadır. Münir Kutluata, "Sakarya'da Bankacılık ve Türk Ticaret Bankası", *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Konferansları Dergisi*, sayı 11, 1970, s. 71. Ancak Cumhuriyet döneminde sanki bankanın yeniden kuruluyormuşçasına bir süreçten geçtiği görüldü. Buda bankanın kuruluşunun yalnızca kâğıt üzerinde kaldığını aklara getirdi. BCA, 30.18.1.1.28, nr. 27.8.

⁹⁰Bankanın ismi 1959 yılında Egebank A.Ş. olarak güncellendi. Ökçün, "1909-1930 Yılları", s. 452. 2001 yılında Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu Yönetim Kurulu'nun kararıyla Egebank'ın bankacılık işlemleri ve mevduat yetkisi kaldırılmış ve Sümerbank'a devredilmesi uygun görüldü. "Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu Kararı", *Resmî Gazete*, 18 Şubat 2001, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2001/02/20010218.htm#4>. (E.T. 24.02.2025).

⁹¹Bankanın kökeni 1928 yılında teşkil edilen Trabzon İktisat Limited Şirketi'ne dayanmaktadır. Erdaş, a.g.m., s. 13.

⁹²Bankanın kuruluşu 14 Nisan 1929'da onaylanmış olmasına rağmen hissedarların sermayeyi bir türlü temin edememeleri, bankanın 1931 yılına kadar kuruluşunun kâğıt üzerinde kalmasına neden oldu. Akabinde bakanlar kurulunca bankaya verilen ruhsat 1931 yılında iptal edildi. BCA, 30.18.1.2.3, nr. 22/17, BCA, 30.18.1.2.18, nr. 19/13.

⁹³Banka faaliyetlerini 1974 yılına kadar sürdürdü. 1974'te statüsünde, 1980'de ise Ortadoğu İktisat Bankası T.A.Ş. şeklinde bir değişikliğe uğramıştır. 1983'te tasfiye edildi. Derya Bozoklu, "Atatürk Döneminde Bankacılık Sistemine ve Gelişimine Genel Bir Bakış", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 19/55, Mart 2003, s. 301.

Bankanın Adı	Kuruluş Yılı	Merkezi	Sermayesi	Kapanış Yılı
22 Mersin Ticaret Bankası	1929	Mersin	100.000 TL	1940

Tablo 3'e göre Cumhuriyet'in taşrada kurulan ilk milli bankaları, 1924 tarihli Akhisar Tütüncüler Bankası ve Konya Ahali Bankası'ydı. Çalışmanın sınırları dahilinde 1929'da teşkil edilenler ise Van Millî İktisat Bankası, Karadeniz Bankası, Elazığ İktisat Bankası ve Mersin Ticaret Bankası'dır.

En uzun ömürlü banka, 1927'de kurulup 2001'de kapanan Denizli İktisat Bankası (74 yıl) olmuştur. En kısa süre faaliyet gösteren ise 1929-1931 yılları arasında sadece 2 yıl açık kalan Van Millî İktisat Bankası'dır. Sermaye bakımından en güçlü banka, 1.000.000 TL ile İzmir Esnaf ve Ahali Bankası (Egebank) iken, en düşük sermayeli banka 25.000 TL ile Bor Esnaf Bankası'dır.

1920'li yıllarda yerel ekonomik kalkınmayı desteklemek amacıyla kurulan bu bankaların çoğu, Anadolu'nun farklı şehirlerinde faaliyet gösterdi. Bankaların isimlerinden de anlaşılacağı üzere esnaf, çiftçi, tüccar gibi yerel üretici grupların finansman ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik kurulmuşlardır. Bu bağlamda, 1925 tarihli banknot değişim komisyonuna Türkiye İş Bankası ve Ziraat Bankası gibi merkezî, büyük ölçekli kurumların yanı sıra Akhisar Tütüncüler Bankası ve Akşehir Bankası gibi taşra kökenli finans kuruluşlarının da dahil edildiği görüldü. Söz konusu örnek Cumhuriyet'in erken döneminde taşra bankalarının yalnızca bölgesel değil, aynı zamanda ulusal iktisadi süreçlerin de bir parçası hâline getirildiğini göstermektedir. Bu durum, milli iktisat politikalarının yalnızca merkezî düzeyde değil, taşrada gelişen yerli sermaye yapıları üzerinden de kurgulandığını ve uygulandığını göstermesi bakımından önemlidir. Bahsedilen bankaların bu kritik göreve davet edilmesi, onların teknik kapasite, organizasyon yeteneği ve kamu otoritesi nezdindeki güvenilirliği ile de doğrudan ilişkilidir. Böylelikle taşra bankalarının, yeni rejimin mali dönüşüm sürecinde yalnızca "yerel" değil, aynı zamanda "ulusal" bir işlev üstlendiğine de misal teşkil etmektedir.⁹⁴

1929 Dünya Ekonomik Buhranı'nın başlaması, bu yerel finansal girişimlerin üzerinde olumsuz bir etki yarattı. Döviz krizi, Türk lirasının değer kaybetmesi ve ihraç mallarının fiyatlarının düşmesi, kredi ekonomisinin çöküşüne yol açtı. Bu süreçte birçok firma iflas etti, borçlarını ödeyemeyen çiftçiler mallarını satmaya zorlandı ve bu durum, Türkiye'deki yeni gelişen burjuvazi sınıfının kırılma eğilimini gözler önüne serdi.⁹⁵ İlerleyen süreçte Karaman Milli Bankası, Karaman Çiftçi Bankası, Aksaray Halk Bankası, Karadeniz Bankası, Kayseri Milli İktisat Bankası, Kastamonu Bankası gibi milli kuruluşların faaliyetleri 1930'lu yılların başında sona erdi.⁹⁶

Devletçilik adı verilen sanayileşme politikalarının uygulanmaya başlanmasıyla birlikte, devlet sermaye birikiminin başlıca taşıyıcısı konumuna geldi.⁹⁷ Bu durum, yatırım odaklı kamu bankalarının daha fazla ön plana çıkmasına ve milli bankacılığın önceki yıllara kıyasla ivmesinin düşmesine yol açtı.⁹⁸ Bununla birlikte, mevcut milli bankalar ulusal ekonomiyi destekleme işlevlerini sürdürdüler. Bu desteğin somut bir göstergesi, bankaların Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası'na sağladıkları sermaye katılımlarıydı. Dönemin kayıtlarına göre, İzmir Esnaf Bankası 25.000, Adapazarı Türk Ticaret Bankası ve Milli Aydın Bankası 20.000'er, Konya İktisadi Milli Bankası ve Akseki Ticaret Bankası ise 5.000'er Türk Lirası ile Merkez Bankası'nın kuruluş sermayesine iştirak ettiler.⁹⁹

⁹⁴"UN Archives Geneva, R2983/10E/10357/10127", 1928 1929.

⁹⁵Hatice Güzel Mumyılmaz, "Türkiye'de Devletçilik ve 1929 Dünya Ekonomik Buhranı: Kadro Hareketi Açısından Bir Değerlendirme", *Siyasal, Sosyal ve Kuramsal Yönleriyle İktisadi Ankara*, Kitabevi, Ankara 2020, s. 135.

⁹⁶Levent Aksu, *Para ve Banka*, İKSAD Publishing House, Ankara 2022, s. 292.

⁹⁷Şevket Pamuk, "Political Economy of Industrialization in Turkey", *Middle East Research and Information*, MERIP Reports, sayı 93, Ocak 1981 Ocak 1981, s. 26.

⁹⁸Toprak, a.g., 37.

⁹⁹"Devlet Bankasına Rağbet", *Cumhuriyet*, 7 Nisan 1931, s. 3; "Devlet Bankasına Müracaatlar Devam Ediyor", *Milliyet*, 7 Nisan 1931, s. 2.

Sonuç

Cumhuriyet'in ilk yılları, yalnızca yeni bir devletin inşa süreci değil, aynı zamanda Birinci Dünya Savaşı ve müteakip yılların yarattığı derin ekonomik tahribatla mücadele edilen bir geçiş dönemi olarak şekillendi. Bu döneme ilişkin diplomatik ve arşiv kaynakları, halkın temel gıda maddelerine erişmekte ciddi güçlükler yaşadığını, fiyatların olağanüstü oranlarda arttığını ve para biriminin büyük ölçüde değer kaybettiğini açık biçimde ortaya koymaktadır. Savaşın yol açtığı fizikî yıkım, nüfus kaybı, üretim kapasitesindeki düşüş ve dış ticaretteki kırılganlık, yeni rejimin ekonomik politikalarını belirleyen temel etkenler hâline geldi. Devletin bu olumsuz tabloya karşı müdahale girişimleri bulunsa da, koşulların ağırlığı nedeniyle yapısal dönüşüm kısa vadede mümkün olamadı.

Bu tarihsel bağlamda ortaya çıkan milli bankacılık faaliyetleri, yalnızca finansal ihtiyaçlara yanıt vermekle kalmadı, aynı zamanda ekonomik bağımsızlık idealiyle örtüşen bir siyasal tercih olarak da şekillendi. Milli bankalar, Osmanlı Devleti'nde temelleri atılan milli iktisat anlayışının bir devamı niteliğinde olup, özellikle yerli sermayeyi teşvik etmek, yabancı sermaye ve bankacılık yapılarının etkinliğini azaltmak ve üretim odaklı yerli girişimleri desteklemek amacıyla kurgulandı. Bankaların taşra merkezli yapıları ve bulundukları şehirlerle özdeşleşmeleri, bu sürecin yerelleşmiş niteliğini ortaya koyarken, bazı bankaların şubeleşerek ulusal ölçekte faaliyet göstermeleri, milli iktisat politikalarının yaygınlaştırılması açısından dikkate değerdir.

Bununla birlikte, savaşın uzun süren yıkıcı etkileri ve yeni rejimin karşı karşıya kaldığı maddi imkânsızlıklar, milli bankalara sadece finansal kurumlar olarak değil, aynı zamanda yerel kalkınmanın ve bayındırlık faaliyetlerinin taşıyıcısı olarak da önemli roller yükledi. Yanan ve yakılan şehirlerin yeniden inşası, yeni bir başkentin sıfırdan kurulması, demiryolu gibi altyapı projelerinin yürütülmesi gibi yüksek maliyetli yatırımlar, dış ve iç borç imkânlarının kısıtlı olduğu bir dönemde milli bankaların katkısıyla hayata geçirilebildi. Bu bankalar, bulundukları bölgelerde tarımı canlandırma, altyapıyı güçlendirme, sanayi ve ticareti destekleme gibi roller üstlenerek, Cumhuriyet hükümetinin iktisadi hedeflerinin taşrada karşılık bulmasını sağladı. Nitekim yerli müteşebbislerin ortaya çıkmasında ve sermaye birikiminin teşvik edilmesinde, milli bankaların varlığı belirleyici oldu.

Sonuç olarak, Cumhuriyet'in erken dönemindeki milli bankalar, yalnızca ekonomik aktörler değil, aynı zamanda toplumsal dönüşümün ve iktisadi egemenliğin taşıyıcısı kurumlar olarak öne çıktı. Milli bankacılık hareketi, bir yönüyle finansal hizmetlerin millileştirilmesi süreciyken, diğer yönüyle de Türkiye'nin modernleşme ve kalkınma hedeflerinin yerel temelde vücut bulduğu bir kurumsal inşa hamlesiydi.

Hakem Değerlendirmesi	Dış bağımsız.
Çıkar Çatışması	Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.
Finansal Destek	Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer Review	Externally peer-reviewed.
Conflict of Interest	The author has no conflict of interest to declare.
Grant Support	The author declared that this study has received no financial support.

Yazar Bilgileri	Ayşegül Can
Author Details	¹ Aksaray Üniversitesi, Ortaköy MYO, Aksaray, Türkiye. 0000-0002-8248-6512 aysegulesilcan@gmail.com

Kaynakça | References

Arşiv Kaynakları

Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi:

İrade Dosya Usulü (İ.DUİT): 123/24.

Şura-yı Devlet (ŞD): 1259/11.

Meclis-i Vükela Mazbataları (MV): 250/92.

Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi:

Cumhuriyet Arşivi (BCA): 30-18-1-1-8-45-13; 30-18-1-1-10-33-11; 30-18-1-1-22-85-9; 30-18-1-1-24-24-16; 30-18-1-1-24-24-19; 30-18-1-1-28-27-8; 30-18-1-2-3-22-17; 30-18-1-2-18-19-13; 30-18-1-2-83-52-12; 30-18-1-2-439-393-5; 30-10-0-0-122-866-4; 30-28-2-2-12-75-4; 230-0-0-0-119-14-2; 51-0-0-0-8-65-38.

National Archives (United States):

Central File: Decimal File 867.5017, Internal Affairs Of States, Economic Matters., Statistics, General., Turkey, Cost Of Living., August 18, 1915 - July 28, 1928 (SC5111527082).

Central File: Decimal File 867.9111, Internal Affairs Of States, Public Press., Newspapers., Turkey, Clippings And Items., March 22, 1924 - March 12, 1925 (SC5111548903).

United Nations Archives (Geneva):

R2983/10E/10357/10127, 1928-1929.

Araştırma ve İncelemeler

Ağaoğlu, Ahmet, *Üç Medeniyet*, 3. baskı, Doğu Kitabevi, İstanbul 2013.

Akçuraoglu Yusuf, *Siyaset ve İktisat*, Yeni Matbaa, İstanbul 1924.

Akçura, Yusuf, *Üç Tarz-ı Siyaset*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1976.

Aksu, Levent, *Para ve Banka*. Ankara: İKSAD Publishing House, 2022.

Atukalp, M. Esra, "Türkiye Cumhuriyeti'nin Birinci Yüzyılında Bankacılık Tarihi", *Paradigma: İktisadi ve İdari Araştırmalar Dergisi*, sayı 12, (Özel Sayı), Ocak 2023, s. 202-211.

Bozoklu, Derya, "Atatürk Döneminde Bankacılık Sistemine ve Gelişimine Genel Bir Bakış", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 19/55, Mart 2003, s. 269-302.

Can, Ayşegül, "Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Kocaeli'de Milli Bir Banka: Kocaeli (Halk) Bankası Türk Anonim Şirketi", *İstanbul International Modern Scientific Research Congress II*, 2021, s. 559-564.

——, "Mütareke Dönemi'nde İttihatçıların Tasfiyesi", *Mavi Atlas* 10/1, Nisan 2022, s. 1-13.

——, "Türkiye Cumhuriyeti'nin İlk Millî Bankası: Türkiye İş Bankası", *Yüzüncü Yılında Olay ve Olgularla 1924 Yılı*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2024, s. 231-246.

——, *Türkiye'de Milli Bankacılığın Doğuşu (1908-1918)*, Vakıfbank Kültür Yayınları, İstanbul 2022.

Çetin, Hakkı, "Kırsal Kalkınma Sürecinde Milli Aydın Bankası Deneyimi", *İzmir SMMMO Dayanışma*, 56-63.

Çetinkaya, Y. Doğan, "Cumhuriyet'in 10. Yılında Türkiye'de Bankacılığın Fotoğrafı", *Toplumsal Tarih*, 368, Ağustos 2024, s. 52-59.

Doğan, Hamdi, "Cumhuriyet Döneminde Yerel Bankacılık: Akhisar Tütüncüler Bankası Örneği", *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9/18, Kasım 2013, s. 397-416.

Dörtkol, Fahrettin, *Cumhuriyet Döneminde Vilayet Sistemi (1923-2000)*, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2023.

Eldem, Vedat, *Harp ve Mütareke Yıllarında Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomisi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1994.

Erdaş, Sadık, "Modern Türk Bankacılık Tarihine Çevreden Bir Bakış: Anadolu'da Yerel Bankacılık", *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 11/2, 2014, s. 7-44.

Erol, Nihal- Atalay, Ahmet, *Cumhuriyet Sonrası Konya'daki Milli Şirketler ve Bankaların Faaliyetleri*. Çizgi Kitabevi, Konya, 2011.

Gelderblom, Oscar, Joost Jonker, Ruben Peeters, and Amaury de Vicq, "Exploring Modern Bank Penetration: Evidence from Early Twentieth-Century Netherlands", *The Economic History Review* 76/3, 2023, s. 892-916. <https://doi.org/10.1111/ehr.13218>.

Gökatalay, Semih, *The Political Economy Of Corporations in The Late Ottoman Empire And Early Turkish Republic (1908 - 1929)*, Ortadoğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2015.

Güzel Mumyılmaz, Hatice, "Türkiye'de Devletçilik ve 1929 Dünya Ekonomik Buhranı: Kadro Hareketi Açısından Bir Değerlendirme", *Siyasal, Sosyal ve Kuramsal Yönleriyle İktisadi Krizler*, Gazi Kitabevi, Ankara 2020, s. 125-66.

- Hroch, Miroslav, *Avrupa'da Milli Uyanış*, çev. Ayşe Özdemir, İletişim Yayınları, İstanbul 2011.
- İnan, Afet, *Yurt Bilgisi Notlarından Şirketler ve Bankalar*, Milliyet Matbaası, İstanbul 1930.
- İnan, Süleyman, "Denizli İktisat Bankası (1927-2001)", *Geçmişten Günümüze Denizli Dergisi*, sayı 5, 2005, s. 11-16.
- Issawi, Charles, *The Economic History of Turkey 1800-1914*, The University of Chicago Press, London 1980.
- James, John A.- Weiman, David F., "The National Banking Acts and the Transformation of New York City Banking During the Civil War Era", *The Journal of Economic History*, 72/2, Haziran 2011, s.338-362.
- Kaya, Zekayi - Gül, Halil İbrahim, "Milli İktisat Anlayışı Çerçevesinde Atatürk Dönemi İktisat Politikaları ve Al-i İktisat Meclisi", *Çankırı Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3/12, 2022, s.300-322.
- Kazgan, Gülten, *Tanzimat'tan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi*, 4. baskı, İstanbul Bilgi Yayınları, İstanbul 2009.
- Keyder, Çağlar, *Türkiye'de Devlet ve Sınıflar*, İletişim Yayınları, İstanbul 2014.
- Koraltürk, Murat, *Erken Cumhuriyet Döneminde Ekonominin Türkleştirilmesi*, İletişim Yayınları, İstanbul 2011.
- Kutluata, Münir, "Sakarya'da Bankacılık ve Türk Ticaret Bankası", *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Konferansları Dergisi*, sayı 11, 1970, s. 55-106.
- List, Frederick, *National System of Political Economy*, J.B. Lippincot, Philadelphia 1856.
- Mardin, Şerif, "Tanzimat ve Aydınlar", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, İletişim Yayınları, İstanbul 1985, 46-54.
- Malkoç, Eminalp, "Akhisar Tütüncüler Bankası", *100. Yılında Cumhuriyetimizin Akhisar'a Kazandırdıkları*, Akhisar Belediyesi Kültür Yayınları, Akhisar 2023, s. 299-327.
- Ökçün, A. Gündüz, "1909-1930 Yılları Arasında Anonim Şirket Olarak Kurulan Bankalar", *Türkiye İktisat Tarihi Semineri: Metinler, Tartışmalar*, 8-10 Haziran 1973, Hacettepe Üniversitesi, Ankara 1975, s. 409-84.
- , "Teşvik-i Sanayi Kanun-ı Muvakkatı 1913", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 30/1, Aralık 1974, s. 25-44.
- Özüçetin, Yaşar, "Atatürk ve Türk Dünyası", *Türk Dünyası Araştırmaları*, 122, 1999, s.131- 122.
- Pamuk, Şevket, "Political Economy of Industrialization in Turkey", *Middle East Research and Information Project*, MERIP Reports, sayı 93, Ocak 1981, 26-31.
- , *Türkiye'nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi*, 7. baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2017.
- Quataert, Donald, "Dilemma of Development: The Agricultural Bank and Agricultural Reform In Ottoman Turkey 1888-1908". *International Journal of Middle East Studies*, 2/6, 1975, s. 210-227.
- Sarı, Mustafa- Narin, Resül, *Adapazarı'nda Ticari Hayat ve Adapazarı İslam Ticaret Bankası*, Sakarya Ticaret ve Sanayi Odası Yayınları, Sakarya 2021.
- Stefania, Ecchia, "The Economic Policy of the Ottoman Empire (1876-1922)", *MPRA*, University Library of Munich, sayı 42603, 2010.
- Silier, Oya, "1920'lerde Türkiye'de Milli Bankacılığın Genel Görünümü", *Türkiye İktisat Tarihi Semineri: Metinler, Tartışmalar*, 8-10 Haziran 1973, Hacettepe Üniversitesi, Ankara 1975, s. 485-535.
- Şenol, Enver, "Cumhuriyet Devrinde Türk Bankacılığının Gelişmesi (1923-1960)", İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1973.
- Şimşir Bilâl N., "Ankara'nın Başkent Oluşu", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 1991, s.189-222.
- Tezel, Yahya S, *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-1950)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2015.
- Toprak, Zafer, "Cumhuriyet Türkiye'si ve Ulusal Bankacılığın Doğuşu", *Toplumsal Tarih*, 2000, s. 26-31.
- , "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Bankacılık Sektörü (1838-1991)", *Geçmişten Geleceğe Türk Bankacılık Sektörü*, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu, Ankara 2010, s. 35-44.
- , *Türkiye'de Milli İktisat (1908-1918)*, 2. baskı, Doğan Egmont Yayıncılık, İstanbul 2017.
- , *Türkiye'de Ekonomi ve Toplum (1908-1950) İttihat Terakki ve Devletçilik*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1995.
- Tunaya, Tarık Zafer, *Türkiye'de Siyasal Partiler*, III, İletişim Yayınları, İstanbul 2009.
- Ulutan, Burhan, *Bankacılığın Tekamülü*, Doğu Matbaası, Ankara 1957.
- Uzun, Hakan, "Birinci Dünya Savaşı Sırasında Osmanlı Hükümetleri ve Programlarının Analizi", *Atatürk Yolu Dergisi*, sayı 65, 2019, s. 415-447.
- Ülken, Hilmi Ziya, *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, 4. baskı, Ülken Yayınları, İstanbul 1994.
- Varlı, Arzu - Koraltürk, Murat, "II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Milli İktisadın Sürekliliği ve İzmir İktisat Kongresi", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, IX/20-21, 2010, s.127-142.
- Yüzgün, Arslan, *Cumhuriyet Dönemi Türk Banka Sistemi (1923-1981)*, Der Yayınları, İstanbul 1982.
- Ziya Gökalp, *Türkçülüğün Esasları*, 7. baskı, Varlık Yayınları, İstanbul 1968.

İnternet Kaynakları

- Basın Açıklaması, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu, 2002. (www.bddk.org.tr). <https://www.bddk.org.tr/Duyuru/EkGetir/115?ekId=115> (E.T. 30.03.2025).
- Demirer, Mehmet Arif, "Sanayi Teşvik Kanunu", *Atatürk Ansiklopedisi*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Araştırma Merkezi, <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/sanayi-tesvik-kanunu/>. (E.T. 25.09.2024).
- Konya Elektrik Osmanlı Anonim Şirketi Nizamnâme, Matbaa-yı Amire 1334, s. 3. https://portal.muteferriqa.com/islandora/object/so%3A8788a885-1cc6-4017-9216-06f1f2c37e7a?solr_nav%5Bid%5D=e117943fd002fb8880e7&solr_nav%5Bpage%5D=0&solr_nav%5Boffset%5D=0#page/1/mode/1up. (E.T. 30.03.2025).
- Koylu Zafer, "Ankara'nın Başkent Oluşu", *Atatürk Ansiklopedisi*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Araştırma Merkezi, s. 1. <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/ankaranin-baskent-olusu/?pdf=3842>, s.5, (E.T. 25.09.2024).
- Sezen Karabulut, "Millî Türk Ticaret Birliği", *Atatürk Ansiklopedisi*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Araştırma Merkezi, s.1. <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/milli-turk-ticaret-birligi/>. (E.T. 25.09.2024).
- Teşkilatı Esasiye Kanunu, <https://www.tbmm.gov.tr/files/anayasa/docs/1924/1924-ilkxali/1924-ilkxali.pdf>, (E.T. 17.09.2024)

Sözlükler

- Şemseddin Sami, *Kâmûs-ı Türkî*, Çağrı Yayınları, İstanbul 2006, s. 863.
- Türk Dil Kurumu Sözlükleri*, <https://sozluk.gov.tr/>. (E.T.01.10.2024).

Süreli Yayınlar

- Cumhuriyet*
Hakimiyeti Milliye
Kocatepe Gazetesi
Milliyet
Resmî Gazete
Son Posta
Ulus
Yeni Mersin

Ek | Appendix

Ek 1

İzmir Esnaf ve Ahali Bankası'nın Salihli Şubesi Açılış Töreni

Kaynak: Salihli Fotoğraf - Photograph: Mustafa, İzmir Esnaf ve Ahali Bankası Salihli Şubesi açılış töreni - Opening ceremony of İzmir Esnaf ve Ahali Bank Salihli Branch, 29,8-23,8 cm, AHMAN008, SALT Research, accessed 25 April 2025, <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/109976>.

Ek 2

Akseki Ticaret Bankası Aydın Şubesi'nin Açılış Töreni

Kaynak: Akseki Ticaret Bankası Aydın Şubesi'nin Açılış Töreni - Opening Ceremony of Akseki Ticaret Bank Aydın Branch, 13,8-8,8 cm, AHAYD030, SALT Research, accessed 25 April 2025, <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/97275>.